

rindringsbilleder. Sønderjyske Levnedsløb nr. 27. (Historisk Samfund for Sønderjylland, 1990). 310 s.

Fhv. amtskontorchef Jes Peter Caspersens erindringer er fornøjelig og nyttig læsning. Caspersen er født i 1905. Med lune og megen detailrigdom følger læseren hans barndomsår på Røddingegnen og i Värmland i Sverige. Ved afstemningen i 1920 vendte familien tilbage til Sønderjylland. Efter endt skolegang og kontoruddannelse begyndte den unge Caspersen at læse jura i København. I 1935 blev han dommerfuldmægtig i Aabenraa. To år senere blev han ansat ved Aabenraa-Sønderborg amt og gled senere over i Sønderjyllands Statsamt, hvor han var til sin pensionering.

I Aabenraa blev Caspersen stærkt optaget af det nationale arbejde, der beskrives indgående og ikke lader nogen i tvivl om hans danske udgangspunkt. Det er imidlertid indblikket i amtets administrative praksis og problemer – især under besættelsen, der gør Caspersens erindringer særligt værdifulde for den historisk interesserede. Samtidig får man også et indblik i samarbejdet med amtmand Kresten Refslund Thomsen, der ikke altid var uden problemer.

En anden ting der bør nævnes er Caspersens store indsats for oprettelsen og driften af De danske Børneinstitutioner i Aabenraa, som han selv var formand for i en lang årrække.

Henrik Becker-Christensen

NORDEN

Sven A. Nilsson: *På väg mot militärstaten. Krigsbefälets etablering i den äldre Vasatidens Sverige*. (Opuscula Historica Upsaliensia 3. Uppsala, 1989). 173 s.

Gennem et langt forskerliv har Sven A. Nilsson altid været »på vej«. I 1964 udkom »På väg mot reduktionen«, der rummede fem vægtige artikler om svensk 1600-tal, »Från förläning till donation« (1968) og nu »På väg mot militärstaten«. Med disse og andre arbejder har han gjort rede for væsentlige strukturændringer i det tidlig-moderne Sverige. Dels gennem egen forskning, dels som inspirator for andres forskning – herunder som igangsætter af projekter – har Nilsson arbejdet på en systematisk kortlægning af 15-1600-tallets svenske samfund. Det er derfor glædeligt, at forf. benytter sit otium til at

sammenskrive sine resultater i oversigter og til at gøre flere af dem tilgængelige for et internationalt publikum.

Det foreliggende arbejde er Nilssons bidrag til projektet »Krigsmakt och samhälle i 1500-talets Sverige«. Inden for dette projekt er tidligere publiceret Gunnar Artéus' bog »Till militärstatens förhistoria. Krig, professionalisering och social förändring under Vasasönernas regering« (1986), hvor det gennem et møjsommeligt arbejde lykkes Artéus at etablere en stor gruppe officerer i tidsrummet 1555-1611. Nilsson har kunnet udnytte Artéus' arbejde; men hvor Artéus bl.a. undersøger gruppens professionaliseringsgrad, er det Nilssons formål – for den samme periode – at analysere befalingmandskorpset i relation til staten, som magtgruppe, politisk gruppe eller korporation, deres aflønningsformer og hvorledes de in-

tegreredes i samfundet (s. 2). Det er et stort problemkompleks for en mindre bog; denne er skrevet i forf.s stofmættede stil, og kun enkelte aspekter skal fremdrages her.

Det er i denne periode, der etableres en stående, indenlandsk hær i nær sammenhæng med Sveriges nærmest permanente krigsførelse, og som begrunder forf.s betegnelse af Sverige som en militærstat. Beskrivelsen af hæren benyttes en passant til endegyldigt at mane dens unikke karakter i jorden. Dels benyttede Sverige også udenlandske hvervede, dels byggede det militære format i andre europæiske lande også på et opbud af indenlandsk mandskab. Forf. viser, at der eksisterede flere rekrutteringsformer, der delvis gled over i hinanden, men også at kongemagten bevidst søgte at udviske de begrænsninger, der lå i det folkelige opbud, med mulighed for offensiv krigsførelse. På den baggrund er det ikke underligt, at udenlandsk forskning har sammenblandet »uppbåd« og »utskrivning« – eller i engelsk termer »levy« og »conscription«.

Det befalingsmandskorps, der etableres i sidste halvdel af 1500-tallet, og som blev en magtfuld gruppe med indflydelse på politik og retsvæsen, fremstår langt fra som nogen homogen gruppe. De højeste poster var domineret af adelige – i stigende grad også af udlændinge – medens uadelige fortrinsvis besatte lavere embeder. Gruppens indre spændinger kunne udnyttes politisk. Det ejendommelige ved den svenske stænderrigsdag var ikke blot dens bonderepræsentation, men også at repræsentanter for befalingsmandskorpset blev indkaldt uden at optræde som en stand og uden stemmeret. I et land med en forholdsvis ringe udviklet pengeøkonomi og p.g.a. den finansielle nødsituation man befandt sig i omkring 1570, måtte befalingsmændene

aflønnnes v.h.a. förläningar, beställningar og donationer. I Sverige, der ikke i samme grad som mange andre europæiske lande domineredes af storgodser, var det lettere at udlægge rån-ter af enkelte gårde. Systemets ulemper bestod naturligvis i, at krongodsindtægterne blev reduceret; men dels greb man til reduktioner, der atter kunne anvendes til aflønningsformål, dels bevilgede kongemagten »løntil-læg« på skærpede betingelser, f.eks. med pligt til at stille væbnede ryttere, og hvor »rusthållet« således blev et stridspunkt. Fra at være gunstbevisninger blev forlener og donationer en del af officerernes løn, der samtidig kunne kombineres med øgede forpligtelser, krav om loyalitet og som et redskab til at splitte eventuelle modstandere. Medens forlener og donationer bidrog til at integrere befalingsmandskorpset i samfundet, kunne det omvendt skabe modsætninger i agrarsamfundet, idet befalingsmændene ved donationer med frälserettigheder først skulle erhverve ejendomsretten over det pågældende gods. Medens forf. samtidig understreger afstanden mellem dette aflønningssystem og 1600-tallets indelningsverk, peger udviklingen i slutningen af 1500-tallet dog samtidig frem mod dette samt mod 1600-tallets omfattende donationer.

Nilssons arbejde viser, at man allerede i 1500-tallet var godt på vej mod den militærstat, der var forudsætningen for stormagtstiden; han afdækker mange af den fremvoksende militærstats strukturproblemer, og også forskningen er kommet godt »på vej« gennem den foreliggende undersøgelse. Bogen er ikke udkommet på et stort kommercielt forlag, men indgår i den nye, uprætentiøse skriftserie *Opuscula Historica Upsaliensia*, der distribueres gennem historiska institutionen på Uppsala Universitet. Man kan blot hå-

be, at bogen finder vej til den historisk interesserede læserkreds.

Leon Jespersen

Carin Bergström: *Lantprästen. Prästens funktion i det agrara samhället 1720-1800. Oland-Frösåkers kon-trakt av ärkestiftet*. (Nordiska muse-ets Handlingar 110). (Nordiska mu-seets förlag, 1991). 200 s., 249 sv.kr.

Alle de store forskningsprojekter om forholdet mellem stat og samfund i de nordiske lande i nyere tid har lagt for lidt vægt på kirkens rolle, i praksis og på ideologisk plan. En væsentlig undtagelse er Erik Nørres undersøgelse af sognepræstens funktioner i lokalforvaltningen på landet i første halvdel af 1800-tallet, der blev til inden for det danske projekt om lokaladministrationens historie under enevælden. Under inspiration fra det nordiske projekt om centralmagt og lokalsamfund i 1700-tallet er der nu kommet en tilsvarende svensk undersøgelse af landpræstens funktioner i perioden 1720-1800. Også her er der tale om et lokalstudie af et enkelt provsti, der bygger på det bevarede arkivmateriale og koncentrerer sig om præstens verdslige funktioner. I omfang og grundighed kan den langt fra måle sig med Erik Nørres monumentale værk, men den giver en ganske instruktiv redegørelse for de rammer, inden for hvilke den svenske landpræst i 1700-tallet udøvede sit virke, og et godt indblik i de vigtigste af hans lokaladministrative funktioner.

Hvor Erik Nørr gav sin undersøgelse titlen »Præst og Administrator«, taler Carin Bergström et sted om »kyrkoherden som administratör och sockenpolitiker« (s. 116). I Danmark var præsten en statslig embedsmand, der varetog en lang række lokaladministrative funktioner og dermed stod som de gejstlige og

verdslige myndigheder; repræsentant i forhold til de lokale beboere. Det samme kan siges om sognepæsten i Sverige, men det svenske billede er mere kompliceret end det danske, med et helt andet forhold mellem menighed, præst og verdslig øvrighed. På nationalt plan indtog kirken en forholdsvis selvstændig stilling i forhold til statsmagten, og netop i 1700-tallet kom sognepræsterne til at spille en stadig større politisk rolle som det toneangivende element i den gejstlige sands rigsdagsrepræsentation. På sognsplan havde befolkningen både en ellers ukendt medbestemmelse ved præstevalg og en udstrakt grad af selvstyre omfattende også bestyrelsen af de lirkelige midler, der i modsætning til i Danmark var i sognets besiddelse. Selvstyret udøvedes igennem sognestævner, hvor præsten var ordfører. Den svenske sognepræst stod dermed i en dobbeltrolle: Han skulle udøve sine lokaladministrative funktioner igennem et organ, som samtidig var det vigtigste forum for det lokale selvstyre. Hvilke interesser varetog han da: øvrigheds eller menigheds – eller måske sine egne, sin egen stands?

Carin Bergströms undersøgelse af sognepræsternes funktioner i Oland-Frösåkers provsti – der ligger ud til kysten nordøst for Uppsala – falder i to halvdele. Efter en fyldig indledning om tidligere forskning, problemstillinger, kildemateriale og afgrænsning behandler Carin Bergström først det, hun omtaler som forudsætningerne for præstens embedsudøvelse. Hertil hører en kort beskrivelse af de læringsgeografiske og befolkningsmæssige forhold i det valgte lokalområde, en undersøgelse af provstens opgaver og en udførlig redegørelse for de komplicerede forhold omkring periodens præstestævnemøder (hvor det er nødvendigt at skelne dels mellem forholdene i regale, konsisto-